

СЕМАНТИКО-СТРУКТУРНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЧЕНЬ ІЗ ПРЕДИКАТАМИ СТАНУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В МЕЖАХ ТРИКОМПОНЕНТНОЇ ФУНКЦІЙНОЇ ПАРАДИГМИ $N_1 + V_f / N_1 + ADJ / N_3 + ADV$

Статтю присвячено семантичним і структурним особливостям речень із предикатами стану суб'єкта української мови на основі симетрії/асиметрії їхніх конститuentів у рамках утвореної ними трикомпонентної функційної парадигми $N_1 + V_f / N_1 + Adj / N_3 + Adv$ на синтаксичному мовному зрізі.

Ключові слова: предикат стану, функційна парадигма, семантична структура речення, структурна схема речення.

У концептуальних вимірах сучасної україністики усталився чіткий погляд на предикати стану як окремих підтипів семантичної типології предикатних одиниць. Пильну зацікавленість дослідників викликають не лише валентнісні, але й функційні параметри таких предикатів на синтаксичному рівні, їхні конститутивні потенції. Значеннєвому ранжуванню предикатів стану присвячують чимало синтаксичних розвідок І. Вихованець, К. Городенська, В. Русанівський, М. Мірченко, А. Загнітко. Детальний аналіз окремих частиномовних реалізацій зазначених одиниць на матеріалі сучасної української літературної мови репрезентовано в працях О. Леути, М. Степаненка, Н. Кавери, О. Семенюк, І. Пасічник, В. Тимкової, М. Фенко, І. Тимофєєвої. Валентнісний потенціал предикатів із семантикою стану української мови порівняно з їхніми німецькими відповідниками обґрунтували І. П'янківська, П. Драгомирецький. Незважаючи на розлогий спектр опрацьованих питань, пов'язаних із семантико-структурними особливостями розглядуваних предикатів, дискусійними й не досить випрацьованими залишаються такі аспекти, як синтаксична варіантність реченневих конструкцій, прогнозованих предикатом стану, і стану суб'єкта зокрема, можливість організації ними дво- / трикомпонентних функційних парадигм та їхня ієрархізованість. Необхідністю однозначного висвітлення цих ділянок сучасного синтаксису зумовлений вибір теми дослідження і його актуальність.

Мета роботи – схарактеризувати семантико-структурну природу речень, породжених предикатом стану суб'єкта, відштовхуючись від утвореної ними ієрархізованої парадигми в синтаксичній площині мовної системи.

Об'єктом пропонованого дослідження є семантико-синтаксичні конструкції, мотивовані предикатом стану суб'єкта сучасної української мови, а його предметом – семантична й структурна інтерпретація таких речень у рамках вибудованої ними функційної парадигми.

На логіко-семантичному рівні предикат зі значенням стану передбачає, на думку більшості сучасних синтаксистів, лише один облігаторний суб'єктний актанти. Такий суб'єкт-експерієнсив має пасивне навантаження, оскільки йому лише притаманний певний стан, він є його носієм, а отже, перебуває в прямиї залежності від предиката. Семантична схема речення, сформованого за участю предиката стану, загалом має вигляд $EP = П$ (стан) + А (експ.), де EP – елементарне просте речення, П (стан) – предикат зі значенням стану, А (експ.) – істота-носій певного стану [1, с. 46]. Зазвичай функція експерієнсива властива людині, рідше – тварині. На власне-синтаксичному рівні така логічна структура отримує варіантну репрезентацію у зв'язку з явищем синонімії та різномайттям морфологічного втілення предиката. У межах семантико-синтаксичного зрізу української мови стан суб'єкта зреалізовано за допомогою граматичних категорій дієслова, прикметника й прислівника.

Вербатив стану зумовлює наявність суб'єктної синтаксеми здебільшого у формі називного відмінка і формує реченнєву конструкцію $N_1 + V_f$, де N_1 – експерієнсив у номінативі, V_f – особова форма дієслова. Така структура є найпоширенішим різновидом простого речення в синтаксичному ладі мови. Дієслівне речення інтерпретовано як типова одиниця європейської синтаксичної концепції [6, с. 30–33]. У межах сучасної української літературної мови семантику внутрішньо-

го почування істоти представлено підгрупами психічного й фізичного стану суб'єкта. Психічний стан загалом експлікують дієслова позитивного (*веселитися, радіти*), негативного (*бентежитися, журитися, нервувати, ніяковіти, нудитися, нудьгувати, печалитися, скучати, сумувати, смутитися, тужити*) чуття, позитивного (*гордитися, жаліти, тішитися*) і негативного (*боятися, досадувати, заздрити, зlostитися, обурюватися, сердитися, соромитися, страшитися, тривожитися*) ставлення, індивідуально-семантичні утворення (*дивуватися, сумніватися*). Фізичну характеристику істоти передають вербати на позначення нейтрального (*спати, куняти*), позитивного (*бадьоритися*), негативного (*тремтіти, паморочитися*) стану або ж стану як результату волевияву (*стримуватися*) [5, с. 62–66].

Реалізація семантики стану ад'єктивом укажує на процес синтаксичної транспозиції та сигніфікує про зниження рангу предиката в реченні. Водночас такий прикметник у сучасній лінгвістиці кваліфіковано як функційний еквівалент дієслівного предиката, що так само прогнозує лівобічний суб'єктний актант у тій же формі номінатива. Структурна схема речення в такому разі має вигляд $N_1 + Adj$. Сферами реалізації якісного внутрішнього стану носія заявлено фізичну / фізіологічну, психоемоційну та інтелектуальну. Фізичні / фізіологічні параметри зумовлені здоров'ям людини, її (*міцний*) силою, слабкістю (*хворий*) та іншими (*мертвий*) станами. Емоційно-психічні явища спричинені почуттям тривоги (*тривожний*), суму, печалі (*сумний*), гніву (*сердитий*), спокою (*спокійний*), провини (*винен*), піднесеним настроєм (*веселий, жвавий*), особливостями характеру людини, її (*лихий, гордий*) поведінки тощо. Інтелектуальний стан суб'єкта визначають його розумові спроможності (*розумний*), здатність до усвідомлення чогонебудь (*зрозумілий*) і под. [4, с. 15–16].

Відприслівниковому дериватові в українській мові, справедливо зауважує І. Вихованець, найбільшою мірою властива семантика стану суб'єкта, оскільки предикат максимально зорієнтований на пасивність його носія [2]. На семантико-синтаксичному рівні мови згаданий предикат передбачає сильнокерований суб'єктний актант лівобічного спрямування у формі датива, що виступає єдиноможливою специфічною графемою реалізації стану істоти-носія. Елементарне просте речення, таким чином, вибудовано за схемою $N_3 + Adv$. Стан експерієнсуєма має фізичну, емоційно-психічну й інтелектуальну маркованість. З-поміж умов набуття істотою фізичного / фізіологічного стану деякі дослідники виценовують дію доквілля (*тепло*), смакових рецепторів (*гірко*), стану самого (*сла-*

бо) організму. Емоційно-психічні показники мотивовано страхом (*страшно*), сумом (*сумно*), нудьгою, соромом (*соромно, ніяково*), відчуттям свободи (*просторо*), переживанням комфорту / дискомфорту в певному середовищі (*добре, тісно*). Інтелектуальний стан спричинено обізнаністю / необізнаністю суб'єкта (*взнаки, невтямки*) у чомусь, його (*інтересно, байдуже*) зацікавленістю [4, с. 7].

На рівні синтаксису предикат стану суб'єкта структурує трикомпонентну функційну парадигму $N_1 + V_f / N_1 + Adj / N_3 + Adv$ відповідно до варіантних форм своєї граматичної репрезентації. Аналіз конститuentів логічного й семантико-синтаксичного прошарків членів такого утворення дає вагомні підстави стверджувати, що I та II компонентам парадигми притаманна симетричність їхніх складників на відміну від III компонента, де спостережено чітку асиметрію вираження суб'єктної синтаксеми. Зважаючи на нівеляцію лівобічного актанта, таке речення розглядають як деривативний трансформ [3, с. 72] II компонента парадигмальної конструкції. За своїм потенціалом вирізнена парадигма є ізофункційною, оскільки сформована за участю синтаксично еквівалентних речень. Домінуюльним членом парадигми, услід за О. Леутою, уважаємо модель $N_1 + V_f$.

На матеріалі, що містить понад 7000 прикладів, добутих внаслідок суцільної вибірки, виокремлено й проаналізовано 41 трикомпонентну парадигму. Основний масив її утворюють предикати емоційно-психічного стану суб'єкта. Предикати на позначення фізичного / фізіологічного та інтелектуального стану істоти обмеженіші в плані подання трикомпонентних парадигм. Найтипівішими для української мови є такі моделі:

№ з/п	Структура парадигми	Кількість одиниць	Відсотковий показник, %
1	$N_1 + \text{байдужіти} / N_1 + \text{байдужий} / N_3 + \text{байдуже}$	316	4,5
2	$N_1 + \text{боятися} / N_1 + \text{боязкий} / N_3 + \text{боязк(н)о}$	581	8,3
3	$N_1 + \text{веселитися} / N_1 + \text{веселий} / N_3 + \text{весело}$	234	3,3
4	$N_1 + \text{дивуватися} / N_1 + \text{здивований} / N_3 + \text{дивно}$	614	8,8
5	$N_1 + \text{жаліти} / N_1 + \text{жалісний} / N_3 + \text{жалко}$	499	7,1
6	$N_1 + \text{лякатися} / N_1 + \text{лякливий} / N_3 + \text{лячно}$	274	3,9
7	$N_1 + \text{радіти} / N_1 + \text{радий} / N_3 + \text{радісно}$	822	11,7
8	$N_1 + \text{сміятися} / N_1 + \text{смішні (+N}_3) / N_3 + \text{смішно}$	686	9,8
9	$N_1 + \text{сумувати} / N_1 + \text{сумний} / N_3 + \text{сумно}$	326	4,7
10	$N_1 + \text{цікавитися} / N_1 + \text{цікавий} / N_3 + \text{цікаво}$	156	2,23

Отже, у сучасній українській лінгвістиці в рамках функційного підходу аналізу явищ синтаксису спостережено існування трикомпонентних парадигмальних конструкцій, спрогнозованих предикатом стану суб'єкта. За своїм семантико-синтаксичним потенціалом лише I та II члени парадигми можна схарактеризувати на основі симетрії їхніх компонентів та кореляційних зв'язків, III компонент є трансформом ви-

хідного II конструкта. Із погляду вживання в синтаксичній системі мови таку парадигму, на нашу думку, можна вважати ізофункційною. Питання, пов'язані з існуванням функційних синтаксичних парадигм, мотивованих предикатом стану суб'єкта в українській мові, потребують подальшого ґрунтовнішого розгляду й детальнішого ідентифікування.

Список літератури

1. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення : [монографія] / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський ; [відп. ред. І. Р. Вихованець]. – К. : Наук. думка, 1983. – 219 с.
2. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : [монографія] / І. Р. Вихованець ; АН України. Ін-т укр. мови ; [відп. ред. К. Г. Городенська ; ред. Л. К. Ярошевська]. – К. : Наук. думка, 1992. – 224 с.
3. Городенська К. Г. Дери́вація синтаксичних одиниць : [монографія] / К. Г. Городенська ; АН України. Ін-т мовознавства ; [відп. ред. І. Р. Вихованець]. – К. : Наук. думка, 1991. – 192 с.
4. Кавера Н. В. Семантична типологія предикатів стану : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Укр. мова» / Наталія Вікторівна Кавера ; НАН України. Ін-т укр. мови. – К., 2008. – 25 с.
5. Леута О. І. Семантико-синтаксичні параметри українського дієслова : [монографія] / О. І. Леута ; [наук. ред. М. Я. Плющ]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 404 с.
6. Леута О. І. Структура і семантика дієслівних речень в українській літературній мові : [монографія] / О. І. Леута ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Такі справи, 2008. – 208 с.

R. Shramko

SEMANTIC-STRUCTURAL INTERPRETATION OF SENTENCES WITH STATE PREDICATES ACCORDING TO THE $N_1 + V_f / N_1 + ADJ / N_3 + ADV$ THREE-COMPONENT FUNCTIONAL PARADIGM IN THE MODERN UKRAINIAN

The article deals with semantic and structural peculiarities of sentences with state predicates in modern Ukrainian based on the notion of “symmetry / asymmetry” of their constituents in the $N_1 + V_f / N_1 + Adj / N_3 + Adv$ three-component functional syntactic paradigm.

Keywords: state predicate, functional paradigm, semantic structure of the sentence, structural scheme of the sentence.

Матеріал надійшов 09.02.2012